

Emine Enise Yakar, *İslam Hukuku ve Toplum: İfta Uygulaması ve Dini Kurumlar* (London & New York: Routledge, 2022)

Emine Enise Yakar's *Islamic Law and Society: The Practice of İftā' and Religious Institutions* (London & New York: Routledge, 2022)

SümeYra YAKAR

İğdır Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
İslam Hukuku Anabilim Dalı,
İğdır, Türkiye

Geliş Tarihi/Received: 07.09.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 06.11.2023

Yayın Tarihi/Publication Date: 17.11.2023

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
SümeYra YAKAR
E-mail: sumeyrayakar@hotmail.com

Atıf: Yakar, SümeYra. "Emine Enise Yakar, *İslam Hukuku ve Toplum: İfta Uygulaması ve Dini Kurumlar*". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 60/1 (Aralık 2023), 149-152.

Cite this article as: Yakar, SümeYra. "Emine Enise Yakar's *Islamic Law and Society: The Practice of İftā' and Religious Institutions* (London & New York: Routledge, 2022)". *Journal of İlahiyat Researches* 60/1 (December 2023), 149-152.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.

ÖZ

Modern dönemde faaliyet gösteren dini kurumları inceleyen *Islamic Law and Society* isimli eserde Emine Enise Yakar, Suudi Arabistan'dan el-Ri'âse el-Âmme lil-Buhûs el-İlmiyye ve'l-İftâ (İlmi Araştırma ve İfta Genel Başkanlığı, Dâru'l-İftâ), Türkiye'den Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) ve Kuzey Amerika'dan Fiqh Council of North America (Kuzey Amerika Fıkıh Meclisi, KAFM) kurumları hakkında detaylı bilgi sunmuş, bu kurumların fetva verme süreçlerini açıklanmış ve bu kurumlar tarafından verilen fetvaları sosyal, kültürel, yasal ve siyasal konjonktürleri bağlamında karşılaştırmalı olarak tahlil etmiştir. Ülkelerdeki fetva mekanizmasının kurumsallaşma sürecini inceleyen Yakar, bu çalışmada bireysel ve kurumsal şekilde hazırlanan fetvalar arasındaki farkı açıklayarak kurumların toplum nezdindeki etkisine ve otoritesine değinmiştir. Çalışmada kullanılan metot, yöntem ve fetva gibi temel kavramların teorik olarak açıklandığı giriş bölümüyle birlikte eser beş ana bölümden oluşmaktadır. Suudi Arabistan'daki Dâru'l-İftâ, el-Müftü el-Âmm, Heyet el-Kibâr al-Ulemâ ve el-Lecne el-Dâ'ime el-İlmiyye ve 'l-İftâ olmak üzere üç ana birime sahiptir. Değerlendirilen fetvalar ağırlıklı olarak son iki alt birim tarafından verilen fetvalardır. Türkiye'deki DİB, Din İşleri Yüksek Kurulu, Mushafı İnceleme ve Kıraat Kurulu, Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü, Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü gibi çeşitli birimlere sahiptir. Yazar ağırlıklı olarak Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından verilen fetvaları incelemiştir. KAFM ise The Islamic Society of North America'nın alt birimi olmakla birlikte General Secretariat ve The Council Executive Committee olmak üzere iki ana alt birimden oluşmaktadır. Bu çalışmada ağırlıklı olarak The Council Executive Committee tarafından onaylanan fetvalar değerlendirilmiştir. Kurumsal bağlamda bir anlam karmaşıklığına sebep vermemek için yazar, eserin karşılaştırmalı olan kısmında kurumların alt birimlerinden ziyade kendi isimlerini kullanmıştır ve gereken yerlerde birimler ile ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Bu kitap tahlilinde kurumsal anlaşmazlığa sebep vermemek için yazarın yöntemi benimsenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dâru'l-İftâ, Fetva, Kuzey Amerika Fıkıh Meclisi (KAFM), Diyanet (DİB).

ABSTRACT

In *Islamic Law and Society: The Practice of İftā' and Religious Institutions*, Emine Enise Yakar explores critical aspects about the methodological pluralistic structure of *fatwās* in different societies and the approaches of three *fatwā* institutions: Saudi Arabia's Dār al-İftā' (The General Presidency of Scholarly Research and İftā'), Turkey's Diyanet (The General Presidency of Religious Affairs), and the Fiqh Council of North America (FCNA) in America. The book brings together diverse theoretical discussions and practical examples that offer a comparative analysis of contextual factors and the attitudes of scholars to provide solutions that are applicable in their relevant societies. The central theme of the book scrutinizes the methodological diversities of the institutions; the contextual and dynamic complexities regarding the approaches of scholars living in Saudi Arabia, Turkey, and America; and the underlying influences regarding *madhhab* (school of law) affiliation, social values, cultural practices, and legal and political systems over the institutions' *fatwās*. Underscoring the role of *fatwā* institutions in the contemporary world, the book

is composed of five detailed chapters. In the introductory part, Yakar provides an eloquent synopsis regarding the chronological alteration in the nature of *fatwā* from individual to collective, enlightens the readers regarding the selection criteria of these institutions, and mentions the idiosyncratic characters of Saudi Arabia, Turkey, and America from a religiolegal perspective. The main strengths of the book are its comprehensible representation of an accessible anthology regarding comparative *fatwās*, its clear focus on religious institutions, and its potential to broaden the readers' minds with respect to the intellectual diversity of scholastic debates over the solutions to modern problems.

Keywords: Fatwā, Dâru'l-İftâ, Fiqh Council of North America (FCNA), The General Presidency of Religious Affairs (DİB).

Modern dönemde faaliyet gösteren dini kurumları inceleyen *Islamic Law and Society: The Practice of İftâ' and Religious Institutions* isimli eser Emine Enise Yakar'ın Exeter Üniversitesi'nde tamamladığı *The Interaction between Islamic Legal Methodologies and Social Context in the Light of the Contemporary Practice of İftâ': A Case Study of Two Institutions* isimli doktora tezinin daha kapsamlı ve genişletilmiş şeklidir.¹ İslam ve Ortadoğu çalışmaları alanında dünyanın prestijli yayınevlerinden biri olan Routledge tarafından yayınlanan bu kitabında yazar, Suudi Arabistan'dan el-Ri'âse el-Âmme lil-Buhûs el-İlmiyye ve'l-İftâ (İlmi Araştırma ve İfta Genel Başkanlığı, Dâru'l-İftâ), Türkiye'den Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) ve Kuzey Amerika'dan Fiqh Council of North America (Kuzey Amerika Fıkıh Meclisi, KAFM) kurumları hakkında detaylı bilgi sunmuş,^{2*} bu kurumların fetva verme süreçlerini açıklanmış ve bu kurumlar tarafından verilen fetvaları sosyal, kültürel, yasal ve siyasal konjonktürleri bağlamında karşılaştırmalı olarak tahlil etmiştir.

Müslüman alimler ve dini kurumlar tarafından Müslümanların karşılaştıkları problemlerin çözümü için üretilen fakat resmi bir bağlayıcılık arz etmeyen fetvalar, İslam hukuk literatürünün en dinamik ve canlı nevelerini barındırmaktadır. Bireylere çözüm sunmayı hedefleyen İftâ uygulaması, 20. yüzyılın başlarından sonra genel olarak ulusal ve uluslararası seviyede faaliyet gösteren dini kurumlar vasıtasıyla yürütülmeye başlanmıştır. Yakar'ın kaleme aldığı bireyselden kurumsallığa doğru fetva mekanizmasında meydana gelen değişim sürecini inceleyen makalesi, fetvaların kurumsallaşmasının arka planını açıklayarak, bu kurumların toplum nezdindeki etki ve otoritesini belirtmektedir.³

Eser giriş bölümünden sonra yazılan beş temel bölümden oluşmaktadır. Yazar giriş bölümünde çalışmada kullanılan metot, yöntem, fetva ve İftâ uygulaması hakkında açıklamalarda bulduktan sonra 20. yüzyılda başlayan kurumsallaşma sürecine değinmiştir. Suudi Arabistan'daki Dâru'l-İftâ, Türkiye'deki DİB ve Amerika'daki KAFM'in inceleme konusu olarak seçilmelerindeki temel kriterin bu kurumların sosyal, kültürel, siyasal ve yasal olarak farklı bağlamlarda faaliyet göstermeleri olduğu belirtilmiştir. Bu üç kurum kendilerine özgü işleyiş biçimleri ile üç farklı toplumsal yapıda fetva uygulamasının gelişimi, uygulanışı ve işleyişiyle ilgili önemli birer örnek arz etmektedir. Nüfusun tamamı Müslüman olan, yasal sisteminde İslam hukukunu uygulayan monarşi ile yönetilen bir devlette faaliyet gösteren Dâru'l-İftâ, nüfusunun kahir ekseriyeti Müslüman olmakla birlikte laik sisteme sahip demokratik bir devlette faaliyet gösteren DİB ve nüfusunun kahir ekseriyeti gayrimüslim olan ve laik sisteme sahip demokratik bir devlette faaliyet gösteren KAFM kurumlarının seçilmesi eserin orijinalliğini artırmıştır. Yakar, bu üç kurumun ve onların verdiği fetvaların kendi çevrelerindeki etkisini, işlevini ve üstlendikleri rolleri tespit etmeyi amaçlamış ve bunu büyük oranda başarmıştır.

Eserin birinci bölümü Suudi Arabistan'da faaliyet gösteren Dâru'l-İftâ'nın kuruluş süreci, yapısı ve işlevi hakkında kapsamlı bilgiler sunmakta; kurumun alt şubeleri ve bu şubeler arasındaki bağlantı ve iş bölümlerine değinmektedir. Suudi Arabistan'daki fetva kurumu hakkında temel kaynak olarak kabul edilen Atawneh'nin eseri, Dâru'l-İftâ'nın kuruluşu ve işleyişi hakkında bilgi verdikten sonra, modernleşme sürecinde kurum tarafından verilen fetvalarda başvurulan fıkhi metodolojileri değerlendirerek Suudi hükümeti ve kurum arasındaki girift ilişkiyi ele almıştır.⁴ Bu çalışmadan farklı olarak, Yakar kurumun fetva verişi süreci ve yöntemlerini açıklamaktadır. Yazar ayrıca bu kurum tarafından verilen bazı fetvaların kral tarafından onaylanmasıyla bağlayıcılık kazanan, *mersûme'l melik*⁵ olarak bilinen fermanlar vasıtasıyla yasal düzenlemelere dönüştürülmesine ve bu kapsamdaki tartışmalara değinir. Mesela, modernleşme kapsamında 2011 yılında (Harem bölgesi dışında bulunan yerlerde) Hristiyanların ibadet edebilmesi için kilise yapılmasını destekleyen Kral Abdullah b. Abdülaziz'in bu girişimleri, fetva kurumu tarafından yayınlanan olumsuz görüşler sebebiyle durdurulmuştur. Fakat diğer tarafta Hasa bölgesinde yaşayan Şii Müslümanların toplum içerisinde ibadet etmelerinin önlenmesine yönelik kurum tarafından yayınlanan fetva kral tarafından reddedilerek, bu Müslümanların dini hakları devlet güvencesi altına alınmıştır (61-63). Bu iki örnek Suudi devleti içerisinde yöneticiler ve alimler arasındaki ilişkinin yapısını göstermesi bakımından önem arz eder. Yakar, ikinci bölümde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kurulması, işleyişi ve alt şubeleri hakkında bilgi vermekte; bu kurumla ilgili anayasal düzenlemelere ve kanunlara değinmektedir. Kaya tarafından yazılan, laik hukuk sistemi altında DİB'in kuruluş ve işleyiş sistemlerinin, yapısal mekanizmasının, toplum üzerindeki

1 Emine Enise Yakar, "The Interaction Between Islamic Legal Methodologies and Social Context in the Light of the Contemporary Practice of İftâ' A Case Study of two Institutions", *ULUM* 3/2 (2020), 481-486.

2 * Yazar kurumların yapısı, alt birimleri ve bu birimlerin işleyişleri hakkında detaylı bilgi vermiştir. Suudi Arabistan'daki Dâru'l-İftâ, el-Müftü el-Âmm, Heyet el-Kibâr al-Ulemâ ve el-Lecne el-Dâ'ime el-İlmiyye ve'l-İftâ olmak üzere üç ana birime sahiptir. Değerlendirilen fetvalar ağırlıklı olarak son iki alt birim tarafından verilen fetvalardır. Türkiye'deki DİB, Din İşleri Yüksek Kurulu, Mushafı İnceleme ve Kıraat Kurulu, Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü, Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü gibi çeşitli birimlere sahiptir. Yazar ağırlıklı olarak Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından verilen fetvaları incelemiştir. KAFM ise the Islamic Society of North America'nın alt birimi olmakla birlikte General Secretariat ve the Council Executive Committee olmak üzere iki ana alt birimden oluşmaktadır. Bu çalışmada ağırlıklı olarak the Council Executive Committee tarafından onaylanan fetvalar değerlendirilmiştir. Kurumsal bağlamda bir anlam karmaşıklığına sebep vermemek için yazar, eserin karşılaştırmalı olan kısmında kurumların alt birimlerinden ziyade kendi isimlerini kullanmıştır ve gereken yerlerde birimler ile ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Bu kitap tahlilinde kurumsal anlaşmazlığa sebep vermemek için yazarın yöntemi benimsemiştir.

3 Emine Enise Yakar, "The Diachronic Change of the Practice of İftâ': From Individual to Collective", *Islamic Studies* 60 (2021), 1-23.

4 Muhammad al-Atawneh, *Wahhâbi Islam Facing the Challenges of Modernity, Dâr al-İftâ in the Modern Saudi State* (Leiden: Brill, 2010), 83-134.

5 Suudi Arabistan'da kral tarafından açıklanan ve devlet kurumlarında yasal bağlayıcılığı olan fermanlar *mersûme'l melik* olarak isimlendirilmektedir. *Bureau of Experts at the Council of Ministers*, "Nizâm el-Evsimati's-Su'üdiyye" (Erişim, 10 Ekim, 2023), <https://laws.boe.gov.sa/BoeLaws/Laws/LawDetails/9ba0d5dc-2dc4-4b71-b979-a9a700f15fd/1>

etkisinin açıklandığı kitap bu kurum hakkında yazılan temel İngilizce kaynak olarak düşünülebilir.⁶ Yazar bu çalışmadan farklı olarak fetvaların metodolojik, kültürel ve sosyal bağlamda analizlerini yapmakta, diğer kurumların fetvalarıyla karşılaştırmalı olarak incelemektedir. DİB'in fetva verirken takip ettiği yöntem ve kurumsal işleyişi fetva örnekleri üzerinden açıklanarak sunulmuştur. DİB'in ağırlıklı olarak Hanefi mezhebinin fihhi görüşlerinden yararlandığı belirtilmiş, fakat kurumun yalnızca bu mezhep ile kendini sınırlamadığına değinilmiştir. Mesela kocanın üç boşama ifadesini tek seferde kullanmasıyla gerçekleşen boşanma konusunda Hanefi ve Şafi mezheplerinin görüşünü açıkladıktan sonra DİB, böyle bir boşamanın geri dönülebilir boşama (*ric'î talak*) olduğunu ileri süren bazı Hanbeli alimlerin görüşüne ağırlık vermiştir.⁷ Yazar DİB'in bu yaklaşımının tercih olabileceğini ifade etmiş; fakat kurumun bu yaklaşımın aynı zamanda Müslümanların mezhep farklılıklarını gözeten ve seçimi bireylere bırakan bir yaklaşım olduğunu belirtmiştir (110-111). DİB tarafından fetvâ verme sürecinde takip edilen bu yöntem, bireylerin mezhep farklılıklarını dikkate alması bakımından önemlidir. Üçüncü bölümde KAFM'ın kuruluş süreci, işleyişi ve görevlerinden bahsedilmektedir. Amerika ve Kanada'daki Müslümanların sosyal, kültürel ve eğitim alanındaki faaliyetlerini açıklamak için Nimer tarafından yazılan eser ve fetva kurumunun resmi internet sayfası haricinde KAFM'ın çalışma sistemi, yapısı, metodolojisi hakkında çok fazla akademik çalışma bulunmamaktadır.⁸ Burada yazar, bu meclisin *fikhu'l-ekalliyyât* düşüncesinin bir ürünü olarak resmi değil gönüllü Müslümanlar tarafından kurulan bir kurum olduğuna değinir. Yine önceki bölümlerde olduğu gibi kurumun fetva verişi süreci ve bu süreçte takip ettiği yöntem fetvalar üzerinden verilen örneklerle sunulur. Kurumun fetva verme sürecinde *fikhu'l-ekalliyyât* düşüncesinden hareketle makâsıdu's-şerî'a ve maslahat yöntemime ağırlıklı olarak müracaat ettiği ifade edilmiştir. Mesela maslahat deliline dayanarak Amerika'daki Müslüman azınlıkların yararı ve İslamiyet'in tanıtılması için Müslümanların siyasette yer alması, oy kullanması ve seçimlere katılmasının 'farz-ı ayn' kapsamında gerekli olduğunu belirten fetvanın analizi kurumun takip ettiği yöntemi göstermesi bakımından önemlidir.

Son iki bölümde bu kurumlar tarafından aynı veya benzer konular üzerinde verilen fetvalar dört farklı açıdan karşılaştırmalı olarak tahlil edilmektedir. Bu bölümlerden ilkinde fetvalar hâkim mezhep aidiyeti ve sosyal değerler bağlamında; ikincisinde yasal sistemler ve siyasi yapılar açısından karşılaştırılmalı bir şekilde değerlendirilmektedir. Dördüncü bölümün ilk kısmında, hayvanların kısırlaştırılması, gayrimüslimlerin şahitliklerinin dini nikah akdinde kabul edilmesi, uyuşturucu madde kullanıcıları ve tacirleriyle ilgili cezalar, Türkiye'de ve Amerika'da dini nikahın yasal düzenlemeler içerisindeki konumu, kadınların camilere gidişleriyle ilgili fetvalar analiz edilerek, bölgelerdeki hâkim mezheplerin kurumların iftâ uygulamasındaki yöntemlerine etkisi açıklanmıştır. Bu bölümün ikinci kısmı ise bu üç kurumun içinde bulunduğu ülkenin sosyal değerleri ve kültürel uygulamalarının fetvalar üzerindeki etkisini ele almıştır. Bu bağlamda, Müslüman ülkelerde gayrimüslimler için mabet yapımı, gayrimüslimlerin cenazelerine katılma, gayrimüslimlere sadakat gibi konular üzerine verilen fetvalar incelenmiştir. Beşinci bölüm ise kurumların faaliyet gösterdikleri toplumlarda hâkim olan yasal sistemlerin ve siyasal yapıların fetvalar üzerindeki etkisinden bahseder. Başörtüsü, süt kardeşliği, evlenme ve boşanma ile ilgili verilen fetvalar ülkelerin yasal sistemleri ile bağlantılı olarak analiz edilmiş ve yasal sistemlerin iftâ uygulamasındaki etkilerinden bahsedilmiştir. Yazar, bu bölümün ikinci kısmında ise demokrasi, devlete sadakat, gösteri yapma, oy kullanma, askerlik görevi gibi konularda verilen fetvaları inceleyerek bu üç kurumun buldukları ülkelerin siyasal yapılarının iftâ uygulaması üzerindeki etkilerini tespit etmiştir. Son iki bölümde açıklanan fetvaların karşılaştırılmalı analizleri yerleşik kültürlerin, siyasi ve hukuki yapıların, mezhep aidiyetinin fetvalar üzerindeki etkisini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Üç kurum hakkında, bu alanları kapsayan detaylı bir karşılaştırmanın daha önce yazılan eserlerde yapılmaması, bu eserin orijinalliğini ve kapsamını artırmaktadır.

Kitap dört karşılaştırma kriteri (hâkim mezhep aidiyeti, sosyal kabuller ve kültürel uygulamalar, yasal sistemler ve siyasi yapılar) belirledikten sonra, her bir kriter üzerinde bu üç kurumun yakınlaştıkları ve farklılaştıkları hususları verilen fetvaların metodolojik ve bağlamsal analizleri yoluyla tespit etmiştir. Bununla birlikte, bu üç kurumun İslam hukukunun temel kaynaklarını yorumlama biçimleri ve fetva verme süreçleri analiz edilerek kurumlar tarafından aynı veya benzer konular üzerinde verilen fetvaların neden farklı sonuçlara ulaştığını tespit etmeye çalışmıştır. Çalışma bu üç kuruma ve verdiği fetvalara odaklanarak fihhi metodolojiler ve toplumsal gerçeklik arasındaki ilişkiye ışık tutmaktadır. Çünkü İslam hukukunun aktif ve canlı boyutu, fetva mekanizmasının ürettiği yeni fihhi hükümler ve fikirlerle kültürel, yasal, siyasi ve toplumsal bağlam içerisinde görünür hale gelmektedir. Yazar'ın analizleri, fetvalar arasındaki farklılıkların İslam'ın ana kaynaklarından (Kur'an ve Sünnet) ziyade farklı bağlamsal (sosyal, kültürel, siyasal ve yasal/hukuki) faktörlerin fetvalar üzerindeki yansıma ve etkilerinden kaynaklandığı savına odaklanmıştır. Bu yönüyle eser, İslam'ın emirlerinin evrensel olduğunu, uygulama esnasında ayrıntılarda farklılıklar olsa bile bunların aynı temelden beslendiğini, hükümlerin şartlara göre esnekliğini koruduğunu göstermesi bakımından büyük bir önem arz etmektedir. Analiz edilen fetvalar her bir kurumun benzer konuları değerlendirirken başvurdukları farklı fihhi delil ve metodolojileri göstermekle beraber İslam hukukunun değişen veya farklı sosyo-kültürel, sosyo-yasal ve sosyo-politik durumlar ve şartlar karşısında durağan olmayıp aktif ve canlı bir şekilde işleyen bir hukuk olduğunu saptamıştır.

Yazar, Suudi Arabistan ve Dârul-İftâ alanındaki analizlerinin Suudi Arabistan veliahtı Muhammed b. Selman'ın modernleşme politikalarının etkisinin görülmediği 2015 yılından önceki dönemi daha fazla aydınlattığını belirtmektedir. Bu kapsamda Dârul-İftâ tarafından maslahat deliline bağlı olarak verilen fetvaların, modernleşme faaliyetleriyle birlikte değişkenlik gösterebileceği unutulmamalıdır. Çalışmayı başarılı kılan en önemli faktörlerden biri, yazarın sadece teorik bilgilerle yetinmeyip, bu üç ülkede edindiği tecrübelerle fetvaları kültürel analiz açısından değerlendirirken başvurmasıdır. Amerika'da yaşamasına rağmen KAFM bünyesinde araştırma yapmak için bu kuruma araştırmacı olarak gidememesi sebebiyle bu kaynaklara internet ortamında erişim sağlayan yazarın eseri, Dârul-İftâ ve DİB ile ilgili çalışmalarını tamamlamak için bu kurumlarda gerçekleştirdiği gözlem ve mülakatlara başvurması ile bilgilerin ilk elden aktarılması bakımından önem arz eder. İçerik ve muhteva bakımından çok kapsamlı olan bu çalışmanın, ilkinde kurumların tanıtıldığı, ikincisinde fetvaların analizinin yapıldığı iki farklı eser olarak yayınlanması eserin okunması bakımından daha anlaşılır olabilirdi. Özellikle kurumlar tarafından

6 Emir Kaya, *Secularism and State Religion in Modern Turkey: Law, Policy-Making and the Diyanet* (Londra, New York: I.B.Tauris, 2018), 45-124.

7 Tarek Elgawhary, *Rewriting Islamic Law: The Opinions of the 'Ulamâ Towards Codification of Personal Status Law in Egypt* (New Jersey: Gorgias Press, 2019), 56, 69,101, 107, 175.

8 Mohamed Nimer, *The North American Muslim Resource Guide: Muslim Community Life in the United States and Canada* (Londra, New York: Routledge, 2002), 39-52, 65-79, 95-107, 121-169; *Fiqh Council of North America* (Erişim 14 Ekim, 2023), <https://fiqh-council.org>

verilen fetvaların karşılaştırmalı olarak değerlendirildiği son iki bölümde tahlil edilen fetva sayısının biraz daha fazla olması, İslam hukuk metodolojileri ve bağlamsal faktörler arasındaki etkileşimin daha net bir şekilde açıklanmasını gerçekleştirebilirdi.

İftâ uygulaması ve kurumları ile ilgili alanda çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Ayar tarafından kaleme alınan *Osmanlı Devleti'nde Fetvâ Eminliği (1826–1922)*, Meşihat makamına bağlı olarak kurulmuş Fetvâ Eminliği tarafından yürütülen iftâ uygulamasını ve bu kurumun işleyişini açıklamaktadır.⁹ *Gayrimüslimlere Dair Fetvalar: Osmanlı Şeyhülislâmlık Kurumu* isimli eserinde Düzenli, gayrimüslimlerin Şeyhülislam'a ilettikleri soruları ve bu sorulara verilen fetvaları tasnif ederek okuyucuya arz etmiştir.¹⁰ Yakar'ın çalışması değişik sosyal, kültürel, siyasal ve yasal bağlamlarda işleyen kurumları (Dâru'l-İftâ, DİB, KAFM) incelemesi ve onların fetvalarını karşılaştırılmalı olarak tahlil etmesi yönüyle alandaki diğer çalışmalardan daha farklı ve kapsamlıdır. Bu sebeple kitap günümüzdeki iftâ uygulamasına ışık tutması ve bağlamsal faktörlerin etkisiyle fikhî farklılıkların kurumlar tarafından verilen fetvalarda devam ettiğini göstermesi açısından alana akademik manada önemli katkılar sunmaktadır. Çalışma, bu kapsamda İngilizce literatürdeki ilk karşılaştırmalı eser olarak kabul edilebilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interests: The author declare that they have no competing interest.

Funding: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA

Atawneh, Muhammad al-. *Wahhâbî Islam Facing the Challenges of Modernity, Dâr al-Iftâ in the Modern Saudi State*. Leiden: Brill, 2010.

Ayar, Talip. *Osmanlı Devleti'nde Fetvâ Eminliği (1826–1922)*. Ankara: DİB Yayınları, 2014.

Bureau of Experts at the Council of Ministers. "Nizâm el-Evsimatî's-Su'ûdiyye" (Erişim, 14 Ekim, 2023). <https://laws.boe.gov.sa/BoeLaws/Laws/LawDetail/9ba0d5dc-2dc4-4b71-b979-a9a700f1f5fd/1>

Düzenli, Pehlül. *Gayrimüslimlere Dair Fetvalar: Osmanlı Şeyhülislâmlık Kurumu*. İstanbul: Küre Yayınları, 2015.

Elgawhary, Tarek. *Rewriting Islamic Law: The Opinions of the 'Ulamâ' Towards Codification of Personal Status Law in Egypt*. New Jersey: Gorgias Press, 2019.

Fiqh Council of North America (Erişim 14 Ekim, 2023). <https://fiqh-council.org>

Kaya, Emir. *Secularism and State Religion in Modern Turkey: Law, Policy-Making and the Diyanet*. Londra, New York: I.B.Tauris, 2018.

Nimer, Mohamed. *The North American Muslim Resource Guide: Muslim Community Life in the United States and Canada*. Londra, New York: Routledge, 2002.

Yakar, Emine Enise. "The Diachronic Change of the Practice of İftâ: From Individual to Collective". *Islamic Studies* 60 (2021), 1–23.

Yakar, Emine Enise. "The Interaction Between Islamic Legal Methodologies and Social Context in the Light of the Contemporary Practice of İftâ' A Case Study of two Institutions". *ULUM* 3/2 (2020), 481–486.

⁹ Talip Ayar, *Osmanlı Devleti'nde Fetvâ Eminliği (1826–1922)* (Ankara: DİB Yayınları, 2014), 1–18.

¹⁰ Pehlül Düzenli, *Gayrimüslimlere Dair Fetvalar: Osmanlı Şeyhülislâmlık Kurumu* (İstanbul: Küre Yayınları, 2015), 1–23.